

defecte Exemplarer (I. 173—176). Den er i en dansk Bearbejdelse optagen i Anders Sørensen Vedels 100 danske Viser, hvor der fortælles, at den menes at være digtet af Kongen selv, medens han sad i Fængsel.

Et Bidrag til den danske Bibliographie i det 16. Aarh. indeholder P. Palladius's Skrifter, disses forskellige Udgaver og hvad der ellers hører til en reen bibliographisk Fortegnelse (I. 73 ff.; 158 ff.; 387 ff.). Det er en Fortsættelse af et større Arbejde som Justitsraad Bruun meddeler paa et andet Sted (Aarsberetninger og Meddelelser fra det St. Kgl. Bibl., hvoraf 3 H. ere udkomne for 1865—67), og som er bestemt til at behandle hele den danske Literatur fra Bogtrykkerkonstens første Indførelse i Danmark 1482, da, som bekiendt, det første Skrift udgik fra en Presse i en dansk By, i Odense, en Historie om Beleiringen af Rhodus, ved Sultan Muhomed II, og ned til Aaret 1550.

Vi slutte denne Artikel med det Ønske, at der med de 3 Bind, som foreligge af de „Danske Samlinger“, maa være gjort Begyndelse til en lang Række af ligesaa vigtige Bidrag til vor Historie, som de, der indeholdes i hvad der af Værket alt er udkommet.

P. W. Becker.

Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv, indeholdende Bidrag til Dansk Historie af utrykte Kilder, udgivne af C. F. Wegener. 2. Bind. Kiøbenhavn MDCCCLVI—MDCCCLX. LXII, 326, 136 p. p. 3. Bind. MDCCCLXI—MCCCLXV. LXII, 268, 167 p. p. I Commission hos C. A. Reitzel. Trykt i Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle. 4to.

Om det første Bind af det Værk, hvis Titel er anført over denne Artikel, har Hr. Conferentsraad Werlauff, alt for tolv Aar siden, i *Nyt Historisk Tidsskrift*, VI, 576—599, udtalt sig saa omstændeligen, navnlig om Alt, hvad der vedkommer dets Plan, Anlæg og Bestemmelse, at

vi, da de af den høitagtede Udgiver, ved Bearbejdelsen af det første Bind fulgte Grundsætninger, uden Forandring, ere lagne til Følge ved den nu for os liggende Fortsættelse, i Eet og Alt kunne henholde os til, hvad der af den nysnævnte Lærde derom er sagt.

Hvert Bind bestaaer af tvende Afdelinger, af hvilke den ene indeholder en Redegjørelse for de Arbejder, som i det forløbne Lustrum ere udførte i Geheimearchivet, saavel de sædvanlige, daglige Arbejder, som de særegne, der ere fremkaldte ved Befaling fra Auctoriteterne om, ved de i Archivet gienfattede Kilder, at faae belyst dette eller hiint Punkt af Fædrelandets ældre og nyere Stats- og Retsforhold. Archiv-Efterretningerne vise tillige den overordentlige Tilvæxt, som Archivet har faaet, og Aar efter Aar faaer, hidrørende især fra Afleveringen af mangfoldige Brevskaber, som forhen bevaredes i særegne Archiver, til Geheimearchivet, som er bestemt til herefter at modtage fra de øvrige Archiver alle Papirer og Dokumenter, som ere ældre end omtrent Midten af det 18. Aarhundrede. Mange værdifulde Gaver ere ogsaa tilfaldne Geheimearchivet. Flere saadanne, som vare skienkede den sidst afdøde eller den nu regierende Konge, ere, ved allerhøieste Resolution, blevne nedlagte i Geheimearchivet. Enkelte Private, der, enten ved Arv eller paa anden Maade, vare komne i Besiddelse af interessante Papirer, have, af Omsorg for disses Bevaring, foræret dem til Geheimearchivet; paa denne Maade er dette — for ikkun, iblandt en stor Mængde, at nævne nogle enkelte Gaver — kommet til at eie: Dr. Balthasar Münters Haandskrift til hans bekiendte „Bekehrungsgeschichte des Grafen Struensee“ (Aarsberetningen for 1855); Brevskaber til Kong Christian VIII.s Barn-domshistorie, nemlig Læseplaner for ham og Breve derom fra hans Fader (1794—1803), og Breve fra den unge Fyrste til hans Lærer Niels Ivarsen Schow fra 1803—1808 (Aarsberetningen for 1857); den saakaldte Codex Fredericius, eller Rasmus Windings Udkast til Danske Lov, forelagt K. Frederik III. (1667); Frederik Lützens Haandskrift

til femte Parts andet Kapitel af hans oekonomiske Tanker (Aarsberetningen for 1859).

Skøndt det er let forklarligt, at de nævnte Archiv-
 efterretninger for Mange af dem, i hvis Hænder Aarsberet-
 ningerne komme, ere den mindst tiltalende Deel af Værket:
 savner det dog ingenlunde Interesse at see, enten hvorledes
 Geheimearchivet, Aar efter Aar, forøges, saa at en Ud-
 videlse af dets nuværende Lokale alt længe har været paa-
 tænkt, eller hvilke betydende Arbejder der ere udførte af
 Archivets Embedsmænd i det Offentliges Tieneste; eller
 hvilken Benyttelse Videnskabsmænd, baade danske og frem-
 mede, have gjort af dets Samlinger, i den alt lange Aar-
 række, i hvilken den nuværende lærde og for Archivets
 Bevaring, Ordning og størst muelige Tilgængelighed saa nid-
 kiære Forstander har forestaaet sit Embede. Archivmedde-
 lelserne give Navnelister paa de Mænd, for hvilke, efter dertil
 givne Bemyndigelse af vedkommende Ministerium, Geheime-
 archivets har aabnet sine rige Skatte, under historiske Forsk-
 ninger, eller under Eftersøgelsen af en eller anden Op-
 lysning, som det i praktisk Henseende var dem af Vigtighed
 at erhverve. I begge Henseender er den Redebonhed, hvor-
 med Geheimearchivet aabnes, kommen ei blot danske, men
 ogsaa Udlændinge, især Svenske og Normænd, tilgode.
 Stundom har ogsaa den svensk-norske Legation ved det kgl.
 danske Hof indhentet Oplysninger fra Archivet om ældre
 Forhold i Norge og i de Provindser af Sverrige, som i tid-
 ligere Dage stode under den danske Krone. Saaledes ønskede
 den svenske Legation 1859 det Spørgsmaal besvaret, hvor-
 vidt Præsterne i Skaane i den Tid, dette Landskab laa under
 Danmark, vare pligtige til at deeltage i Reparationen af deres
 egne Sognekirker, og et „Forsøg til en Besvarelse“ deraf,
 blev af Archivet Cultusministeriet, giennem hvilket Opfordringen
 var skeet, tilstillet. Efter Registeret til Archivefterretningerne,
 (Tillæg til 2det Bd. S. 85), lader det dog til, at Spørgsmaalet
 ikke har angaaet vedkommende Præsters Forpligtelse til at
 deeltage i Vedligeholdelsen af deres Sognekirker, men af
 deres Præstegaarde. Er det saaledes, turde det være værd

at kiende den Besvarelse, som, ved Hielp af Archivdokumenter, er givet af dette Spørgsmaal. Siden kort efter Souverainiteten Præstegaardene i Danmark, efter Erkebiskop Svanes Forslag, solgtes Præsterne, er det disses Pligt at holde dem vedlige. Saavidt vides, er det ogsaa i Skaane, i Modsætning til hvad der finder Sted i det øvrige svenske Rige, Præsternes Sag selv at vedligeholde, og, i fornødent Fald at ombygge deres Gaarde. Hvorfra har denne Bestemmelse for Skaanes Vedkommende, sin Oprindelse? Den kan ikke være gaaet i Arv ved noget Lovbud, hidrørende fra den danske Tid; da Skaane afstodes, og endnu en kort Tid senere, vare Præstegaardene i Danmark frie Gaarde, med hvis Vedligeholdelse det ikke tilkom Statsmagten at føre nogen Control. Men skulde der ei, inden Præstegaardene bleve solgte, efter Svanes Forslag, for at dække Statskassens Giæld til Børnehuset og Fattigvæsenet (Svanes Levnet af J. Møller, Hist. Cal. 1814, S. 281), have dannet sig en Praxis om Tilsyn med Præstegaardenes Tilstand? Derpaa tyde idetmindste adskillige Monita ved det siellandske Landemøde af 1560 og 1567 (Kirkehist. Saml. IV. 465—499). Denne Sag hører ind under det af Videnskabernes Selskabs historiske Classe for d. A. udsatte Priisspørgsmaal om Præstegaardenes Historie.

Referenten tør ikke dvæle længere ved disse Archiv-Efterretninger, som for ham have indeholdt ikke ringe Stof til Belæring, men vender sig til det, som maa betragtes som hvert Binds Hovedindhold: Bidragene af utrykte Kilder, — som det følger af sig selv; meest af de i selve Archivet beroende, nu og da dog ogsaa af de i andre Samlinger gjemte Papirer — til den danske Historie. Medens første Bind især indeholdt Bidrag til Kongernes eller Kongehusets Historie, saa giver andet Bind egentlige Statsacter, til Statsforfatningens eller Statsbestyrelsens indre Historie. Den første Afdeling meddeler Kongernes Haandfæstninger og lignende Aktstykker, deriblandt Unionsacterne, af hvilke de fleste vel tidligere havde været trykte, men saa unøiagtigen, at en kritisk Udgave længe har været et føleligt og ofte ud-

talt Savn. De slttes med Arvehyldingsacten af 18. October 1660 og med Souverainitetsacterne for Danmark af d. 10. Januar 1661, for Norge, Island og Færøerne af d. 7. August 1661, d. 28. Juli og 14. August 1662; hvis ældre Aftryk i de Submske Nye Samlinger til Danm. Hist. I. 253 ff. „vrime af Feil, især i Navneunderskrifterne“. I Alt indeholder denne Afdeling 32 Actstykker. Den anden Afdeling bestaaer af Instructioner til de vigtigste Statsembetsmænd fra Souverainitetsperiodens første Dage, indtil det Tidspunkt, da, tredive Aar derefter, den nye Ordning af Regieringen fuldkommen var gennemført, og indeholder i Alt 52 Actstykker; det første af disse er Instruxen for Kammercollegiet af d. 8. Novbr. 1660, det sidste en Instrux for Told- og Consumptionsdirecteuren af 8. Juli 1692. De fleste af disse Actstykker have hidtil ikke været trykte. En tredie Afdeling af andet Bind indeholder saadanne Stykker, som „leilighedsviis tilbøde sig“: et Diplomatarium fra Kannikecollegiet i Haderslev, og en kort calendarisk Undersøgelse af den senere afdøde norske Rigsarchivar Chr. Lange i Christiania. Denne har faaet sin Plads her, efterdi den indeholder en Berigtigelse af adskillige calendariske Data i den i Aarsberetningernes første Bind (Tillæg S. 20) optagne Fortegnelse over Helgendage.

Ved den Liberalitet, hvormed Exemplarer af den her omtalte vigtige Kildesamling bortgives, idet ikke blot alle Skoler og offentlige Bogsamlinger erholde den til Foræring, men det Antal, som stilles til den høiagtede Udgivers Raadighed, af ham skienkes til Mange, som syste med den danske Historie, er Værket blevet saa udbredt og kommet i saa Manges Hænder, at det vilde være overflødig, i nogen større Udførlighed, at dvæle ved hvad det indeholder, enten som aldeles nyt Stof, eller i alt Fald i en renere Skikkelse end den, hvori det tilforn var bekiendt. Vi indskrænke os til et Par Bemærkninger. Af Haandfæstningerne har K. Frederik III's især tildraget sig Reférentens Opmærksomhed, deels, fordi det var det sidste Dokument af den Art, som en dansk Konge maatte udfærdige som Betingelse for hans Ad-

gang til Thronen, deels fordi ved dette nu første Gang med al diplomatisk Nøiagtighed givne Aftryk af denne Valgcapitulation, en Tvivl er borttryddet, saavel om den rette Datum for denne Haandfæstning, som om dens Indhold i et væsentligt Punkt. Efter den Skikkelse, hvori Haandfæstningen hidtil forelaa (Holberg, D. Hist. 3 Udg. III, 30 ff.; Baden, D. R. Hist. IV, S. 303 ff.), er den dateret 8. Marts 1648, altsaa blot 9 Dage efter Kong Christian IV.'s dødelige Afgang. Man har, som bemærket i Aktstykker, udg. af Fyens lit. Selskab til Oplysning om Danmarks indre Forhold i ældre Tider (Odense 1841—45, I—II), II, p. 79 ff. sammenblandet Hertug Frederiks foreløbige Overeenskomst med Rigsraadet af 8. (ikke Marts, men) Mai, med den egentlige Haandfæstning, som, efterat Kongevalget var bragt istand paa den af den afdøde Konge til d. 17. April 1648 udskrevne Rigsdag, og Hertug Frederik var kaaret til Konge, blev af ham underskrevet ved Hyldingen d. 6. Juli, og besvoret ved Kroningen i Vor Frue Kirke i Kiøbenhavn 23. Nov. 1648. I Aarsberetningerne II, 111 ff. findes nu saavel hiin foreløbige Overeenskomst af d. 8. Mai, som selve Haandfæstningen af 6. Juli, det sidste Dokument forsynet med den Paategning, som samtlige Rigsraader, Adelige, Deputerede af geistlig og verdslig Stand, gave det d. 10. Octbr. 1660, at Haandfæstningen var „annulleret, tilintetgiort, død og magtesløs holdt, og Kongen fra sin derpaa aflagte Eed, udi alle Maader, uden nogen Exception, qvit og frit erklæret“. Ligesom det nu omsider er bragt paa det Rene, hvilken Dag der er Haandfæstningens rette Datum, saaledes vil der heller ikke mere kunne herske nogen Tvivl om, hvorledes den vigtige § 45 om Kongens Forhold til Rigsraadet og navnlig om den ham tilkommende Andeel i Besættelsen af de Pladser i Raadet, som ved Dødsfald maatte blive ledige, bør læses. I alt Væsentligt er dog Frederik III.'s Haandfæstning, saaledes som den nu foreligger i Aarsberetningerne (a. St.) stemmende med det Aftryk, som alt for 23 Aar siden er meddeelt i Aktstykker o. s. v.

I Samlingen af Instruxer for de høiere Statsebeds-

mænd, og for de Collegier og Domstole, som oprettedes strax efter den i 1660 skete Regjeringsforandring, forekommer, S. 176, et alt forhen i Werlauffs Skrift om det danske Sprog i Slesvig (1819), aftrykt Kongebud af 29. December 1669, til det tyske Cancellie, om at „afgive alle Sager, der angik slesvigske Anliggender, og endnu ikke vare expederede, til det danske Cancellie, og ikke herefter at antage sig Sager, som angik slesvigske Undersaatter, efterdi det var Kongens Villie, herefter at lade de slesvigske Sager udfærdige giennem det sidstnævnte Collegium“. Det vilde være artigt at erfare, hvad der var den ydre Foranledning til en Foranstaltning, som staaer ene i Datiden, og som strax efter Kong Frederik III.'s faa Uger efter paafolgte dødelige Afgang gik i Forglemmelse (s. Noten til S. 176). Dog kan bemærkes, at i den paa Dansk affattede Instrux for det tyske Cancellie af 26. Juli 1670 II. 201 ff., hvorved det paalægges dette Collegium at expedere alle „vore Fyrstendømmer, Holsteen, Stormarn, Ditmarsken, og vore Grevskaber Oldenburg og Delmenhorst“ og vort Amt Pinneberg vedkommende Cancelliesager, underlægges af slesvigske Sager, det tyske Cancellie saadanne, som angaae „den gemene Regiering eller nogen Justitssag“. Mon alle øvrige slesvigske Cancelliesager dengang vare bestemte til at behandles af det danske Cancellie, og hvor lang Tid blev dette Bud ved Magt?

Det er en ikke ubegrundet Klage, at den danske Regiering i en lang Række af Aar efter 1660, Intet gjorde for at modarbejde, men snarere af al Magt fremmede den alt i en tidligere Periode begyndte Fortydskning af alle Forhold, og samtidig dermed lod det være sig magtpaaliggende at fortrænge den nationale Adel fra dens tidligere Anseelse. Man kunde her især paaberaabe sig det Raad, som K. Christian V i sine „velmeente Erindringer og Maximer af 15. Apr. 1683“ (Worsaae, K. Chr. V.'s Testamenter, Kbh. 1860, S. 37) giver sine Eftermænd. Det har imidlertid fornøiet Referenten at see, af Navnene paa de Mænd, til hvilke Instruxer udfærdigedes som Amtmænd tredive Aar efter at Enevolds-

magten var overdragen K. Frederik III. (18. Marts 1690, II, 277—283), at der endnu dengang var saa Mange af det gamle Aristokratie, der beklædte Amtmandsposter i Danmark. Tage Thott, Jens Rosenkrands, Jørgen Grubbe Kaas, Erik Steensen, Jørgen Skeel Due, Christopher Lindenov, Otto Skeel, Knud Giedde, vare alle danske Adelsmænd.

Mærkelige Aktstykker i denne Samling ere de S. 181—184 og S. 301—306 optagne Instruxer for Høiesteret af den 25. Juni 1670 og 15. April 1690. Hvorledes Kongens souveraine Villie ogsaa ved Retspleien gjør sig giældende, sees af den Bestemmelse, der i uforandret Skikkelse forekommer i begge Instruxer, at, „naar Kongen selv var nærværende i Høiesteret, vilde han selv, efter eget gode Tykke, sige, hvilken af de tilforordnede Assessorers Mening der skulde være den giældende. Men skete det, at, naar Hs. Maj. selv var fraværende, nogen Sag af den Vigtighed kunde forekomme, at det kunde behøves, inden Dommen afsagdes, Hans egen allerhøieste Villie og Befaling at fornemme, eller Vota vare lige: da skulde Cantsleren med tvende Referendarii, og Generalprokuratoren indstille sig for Kongen, og de 2 Referendarii referere Sagen samt hvad de øvrige Assessorer i Retten havde voteret, hvorefter Cantsleren, efter hvad Hs. M. resolverer, skal affatte Dommen“. Disse Bestemmelser bortfaldt først ved Instruxerne for Høiesteret af 23. Febr. 1753 og 7. Decbr. 1771. (J. E. Larsen i Hist. Tidsskr. I. 354). Et Bidrag til Kundskab om Livsforholdene paa hine Tider give Bestemmelserne i begge Instruxer om de Timer paa Dagen, i hvilke Retten skulde holdes. Assessorene havde, efter Instruxen af 25. Juni 1670, at møde om Morgen Kl. 6, saa at Retten, i det Seneste, kunde være sat Klokken 7, og skulde blive til Klokken 12 om Middagen, Fredagen undtagen, da de skulde møde Klokken 12 om Middagen, og sidde til Kl. 6“. I den senere Instrux forordnes, at „de om Vinteren skulde møde saa tidlig, at Retten kunde sættes „saa snart det var lyst, og Justits-

secretairen kunde læse^a. Det danske Cancellie mødte Kl. 7—9 om Morgenen. Instrux 23. Mai 1676, II. 225.

Vi slutte vor Omtale af Aarsberetningens andet Bind, med at bemærke, at det er forsynet med tvende Registre, det første over Archivefterretningerne i begge de to første Bind, forfattet af Geheimearchivarius selv, det andet over de historiske Bidrag i andet Bind, udarbejdet af Cancellist, Lieutenant Plesner. Med Føie gjør Udgiveren, i Fortalen, opmærksom paa dette, da det indeholder „værdifulde Oplysninger, især personalhistoriske, vedkommende Hyldingsacternes Underskrifter^a. Ref. tillader sig en ubetydelig Berigtigelse. Lydichius Hilarii, der, som Deputeret for Hammer Herreds Præsteskab, var med at undertegne Souverainitetsacten (II, 131) siges i Registret (II, 115), at have været Præst enten i Kiøng eller i Nestelsø. Han var Præst paa det førstnævnte Sted, og kaldtes i Sognets gamle Kirkebog Lyder (Lydich) Eilersen. Saavidt erindres, døde han 1698.

Af utrykte Bidrag til dansk Historie giver Aarsberetningernes tredie Bind Fortsættelsen af Dronning Dorotheas Breve, af hvilke endeel vare optagne i Værkets første Bind, i Alt 244 Skrivelser fra Dronningen, foruden adskillige Bilag, alle fra Aarene 1566 til 1571. Det sidste Brev er dateret Sønderborg 20. Sept. 1571. Som bekiendt, afgik Dronningen ved Døden paa Nordborg Slot 7. Oct. s. A. Hun var født 1511, og bragte altsaa sin Levealder ikkun til tredsinsyve Aar, men efter hendes Yttringer i mangfoldige af disse Skrivelser, maa hun længere Tid have følt sig svag og afkræftet (s. Brevene Nr. 234, 235, 236, III, 93—95). Der findes i Geheimearchivet endnu endeel flere Breve fra denne Dronning; men Udgiveren har meent „fra et almindeligt Standpunkt^a, at burde indskrænke sig til, hvad der deels i første, deels i nærværende Bind heraf er meddeelt. De fleste af de Skrivelser fra Enkedronning Dorothea, som ligge for os i 3. Bind, ere affattede under den til det syvende Aar udtrukne Krig mellem de tvende Monarcher i Norden. Ligesom Dronningen, inden Fiendlighederne toge deres Begyndelse,

havde gjort Alt, hvad der var hende mueligt, for at stemme de tvende hinanden saa nær paarørende Konger til Fred og Enighed: saaledes undlod hun ei heller, da Krigsluen alt var lændt, at gjøre Alt hvad hun formaade til at slukke den, og henvendte sig gientagne Gange, med rørende Bønner og indtrængende Forestillinger, til de stridende Fyrster. Alt i den første Samling af Dronningens Breve (I, 183) forekommer en Skrivelse, af den 10. Nov. 1561, til K. Erik XIV, i hvilken hun tilbyder sin Mægling, og endog lover, for, om mueligt bedre, under sin personlige Nærværelse, at stemme ham til Fred, selv at ville reise til Calmar. Fra den svenske Konges Side modtoges dette Tilbud. Da imidlertid K. Frederik II, hvem hun, under den 1. Febr. 1565 (I, 190), melder Sagen, idet hun ogsaa sender ham Eriks Svar, ikke vilde gaae ind herpaa, erklærer hun, under 4. Marts s. A. (I, 192), at hun, da det ikke havde fundet hendes Sønns Bifald, at hun skulde blande sig i dette Anliggende, gierne vilde lade sin Mægling fare, og med en god Samvittighed holde sig i Ro, thi Gud var hendes Vidne til, at hun havde tilbudet sin Tieneste „aus keiner vorwitz oder rohmretigkeit, sondern gemeinen bestes halben“. Der forløb dog ikke lang Tid, inden Dronning Dorothea atter henvendte sig til sin Søstersøn, thi, idet hun under den 12. Mai 1566 gaaer i Forbøn for en dansk adelig Frue, Hans Holks Enke, om Udløsning af det svenske Fangenskab, hvori hun var kommen ved Indtagelsen af Warberg, kan hun ikke forbigaae at gjøre ham Forestillinger om det Ønskelige i, at Fred maatte blive bragt tilveie (I, 211 ff.). I den nærværende anden Samling af Dronningens Breve findes nu (III, 6—9), Kong Eriks med Bitterhed affattede Svar paa denne Skrivelse (dat. Arboga 8. Aug. 1566). „Han havde fra sin Regierings Begyndelse været bestemt paa at holde fast ved den gode Forstaelse, hvori hans Fader og K. Christian III. havde levet med hinanden. Det var Kongen af Danmark, som havde begyndt Krigen, og det var rettest, om Dronningen bevægede ham til fredelige Tanker. Da Krigen nu engang var begyndt, havde Kong

Erik været nødsaget til at tilføie sin Fiende al den Skade, han kunde; dog havde han ei været sindet at berøve ham hele hans Rige, saaledes som der fra dansk Side ymtedes om, at man vilde berøve Erik hele Sverrige. Dronningen gjorde bedst i at formane hendes Søn til at lytte til de Fredsbetingelser, som fra svensk Side vare giorte. Det var imidlertid nuomstunder saaledes, at Børnene ikke vilde følge deres Forældres gode Raad, og hverken vilde holde Tro eller Love („es gehet nun in der welt villeicht also dazu, das die kinder vngerathen, und jhrer eltern guten rath nicht folgen auch wede trew oder glauben halten“). Henrik Holks Enke var alt sendt tilbage, og det var ikke Kongens Mening at føre Krig mod Qvinder, saaledes som de Danske gjorde, der, under deres Indfald i Sverrige, havde skaaret Bryster og Øren af Qvinder og af mange uskyldige Piger.“ Da saaledes begge de stridende Fyrster i utvetydige Ord fra-bade sig Enkedronningens Raad, synes hun at have opgivet al ligefrem Indblanding i deres Tvist. Men, opmærksom som hun var paa Krigsbegivenhederne, tager hun tidt Anledning af disses vxlende Gang til at raade sin Søn til Fred. Da saaledes strax efter det for den danske Sømagt heldige Slag ved Gulland, 29. Juli 1566, en Orkan havde foraarsaget den danske og lybske Flaade saa stor en Skade, at 9000 Mand havde sat Livet til i Bølgerne, og Dronningen fra Celle, hvor hun da opholdt sig, paa et Besøg hos sin yngste Datter, Dorothea, som siden 1561 var i Ægteskab med Hertug Vilhelm af Brunsvig Lüneborg, d. 14de September s. A. besvarer en Skrivelse fra Kongen af 22. Aug., hvori han tilmelder hende denne forfærdelige Begivenhed: griber hun Leiligheden til at udtale det Ønske, at begge Kongerne — thi ogsaa den svenske Flaade havde lidt et anseeligt Tab — vilde i det Skete see en Paamindelse fra den almægtige Gud om, at de skulde standse en med saa meget Mennesketab forbunden Krig (III, 12). Ogsaa paa de politiske Coniuncturer gav Dorothea nøie Agt, og byggede oftere paa disse et Haab om, at Maalet rykkede nærmere for hendes inderligste Ønsker og hendes brændende Bønner,

Opnaaelsen af en gunstig Fred. Til at begrunde et saadant gav Efterretningen om den Tvist, som var udbrudt imellem Johan III, som havde fortrængt sin Broder Erik XIV fra Thronen, og den yngre Broder, Hertug Carl, hende Anledning. Hun udtaler i en Skrivelse af 8. Mai 1570 sin Glæde derover, og sin Forventning om, at Gud vilde mage det saaledes, at den lovmæssige Konge atter kunde komme i Besiddelse af Riget, og at der da imellem ham og Kong Frederik II. maatte bestaae et bestandigt Venskab og Nabo-skab (III, 84). Hvad der især, under Krigen med Sverrige laa Dronningen paa Hierte, og bidrog til at gjøre hende bekymret, var den Indflydelse, som den havde paa at forværre hendes iforveien noksom ulykkelige Søn Magnus's Skiebne, idet hans Lande ideligen oversvømmedes og haardt medtoges af de svenske Krigsfolk. Blandt de mange Breve om Hertug Magnus skulle vi ikkun dvæle ved nogle gængske enkelte. Hertug Magnus havde, under 7. August 1566, tilmeldt sin Moder sin egen og sine Landes og Undersaatters ulykkelige og betrængte Forfatning. Hun veed i sit Svar af d. 8. Septbr. (III, 9—10), intet andet Raad at give ham, uden det samme, som hun alt tilforn havde givet, at han skulde søge et christeligt Ægteskab, og da navnlig med en Søster til Kongen af Sverrige: en Forbindelse for hvilken Hertugen selv havde yttret Tilbøielighed. Kom denne istand, vilde der være Udsigt til, at de ham af de Svenske fravøvede Lande vilde blive ham tilbagegivne. Hun sender ham nu Instruxer, affattede i hendes eget Navn, for den Gesandt, som han i denne Anledning maatte være sindet at lade afgaae til Sverrige, men fordrer det nøie iagttaget, at der, under denne Ægteskabshandel, ei maatte blive vedtaget noget Punkt, som kunde være Kongen af Danmark imod. Magnus gjorde ingen Brug af Moderens Plan. Hans Tilstand forværredes med hvert Aar, og ideligen vedblev han at overhænge Moderen om, at hun, ved sin Forbøn hos hans Broder Kongen, som syntes reent at have slaaet Haanden af ham, skulde virke til hans Frelse. Som et Brev af 12. Jan. 1569 viser (III. 65), havde Kongen endog engang ladet et Bud, som

var sendt med Breve til ham fra hans Broder, bie i Kiøbenhavn et halvt Aar, uden at der blev udfærdiget noget Svar paa hans Anbringende. Hun minder om, at Hertugen dog, „uagtet Alt, hvad han kunde have feilet, især naar han var drukken, var et Menneske og en tro Broder, og naar Guds Ord anviser os at gjøre vel imod og elske vore Fiender, hvormeget mere vilde det da ikke finde Guds og alle retskafne Menneskers Bifald, naar han antog sig sin ulykkelige Broder“? De samme Forbønner om Kongens Bistand for Hertug Magnus vende atter og atter tilbage, uden at derved udrettedes Noget til hans Fordeel; men da man omsider i Stettin var ifærd med at mægle Fred, og Kongen, ved at melde sin Moder den Udsigt, som var nær til et godt Udslag paa den langvarige Krig, tillige havde yttret, at han under Fredsværket vilde antage sig sin Broders Sager: takker Dronningen samme Dag, som Kongens Svar var kommen i hendes Hænder, ham for hans Omsorg i dette hende saa magtpaaliggende Anliggende (8. Juni 1570, III, 86 f.).

Det var Dronning Dorotheas Ønske, at hendes Børn skulde indgaae Ægteskab, og i stærke Ord priser hun den gifte Stand; det var „en Stand, som Gud havde indsat til den evige Salighed. Om der — skriver hun til Frederik II under d. 3. Novbr. 1567, ved at melde ham hans yngste Broders besluttede Giftermaal — endog i det Timelige var Mangel, saa vilde vor Herre dog beskære os det daglige Brød“ (3. Novbr. 1567) III, 45. Hun oplevede at se sine tvende Døttre i lykkelige Ægteskaber; men hendes oftere yttrede Ønsker om, at hendes tvende ældste Sønner, Kongen og Hertug Magnus skulde indtræde i Ægteskab, bleve ikke opfyldte, medens hun var i levende Live. Derimod havde hun den Glæde, at hendes yngste Søn Hans, Stamfaderen til den sønderborgske Linie af det hertugelig holsteenske Huus, kom i et Ægteskab, som ganske var efter den kiærlige Moders Ønske, med Elisabeth, Datter af Hertug Ernst af Brunsvig-Grubenhagen, en Dame, som en Tid havde opholdt sig hos Dronningens ældste Datter, Kurfyrstinde Anna af Sachsen. Mange af Dorotheas Breve angaae dette Giftermaal og Tilberedelserne til Brylluppet,

som holdtes hos hende selv paa Kolding Slot d. 19. Septbr. 1568. Kongen tog vel Deel i de til denne Høitid medgaaende Udgifter, og sendte sin Moder Viin og Vildt, Tepper og Selvtøi, for hvilke Gaver hun udtaler sin Tak (III, 53. 54. 56), men var ikke selv tilstede ved Brylluppet, hvorvel Moderen bønliggen havde bedet ham om at gjøre hende den Glæde at komme og ved denne Leilighed at tage tiltakke i hendes snevre Huus og hendes lille By" (28. Juni 1568, III, 54: Wir bittten mütterlich, da es immer geschehen kan, E. L. wolle jrem brudern soliche Zeit vber zu besonderen ehrenn bejzuwohnen geruhen, und mit uns der Mutter in unserm engen haus und stellein sonhulich verliebnemmen", III, 54). Da den unge Hertuginde Aaret derpaa nedkom med en Datter, bad Dronningen ham til Fadder ved Sønnedatterens Daab. Efter denne Bøn lader det, som om Kongen vilde være kommen, dersom ikke hans Nærværelse paa Krigsurolighedernes Skueplads havde lagt ham Hindringer iveien (s. Breve fra Dronningeh af 14. Oct. og 9. Nov. 1569, III, 74). Han bidrog imidlertid atter til at forherlige Festen i Dronningens Huus, ved at sende Vildt og ved at overlade hende andre Requisiter. Da Hertug Hans's Gemalinde igien Aaret derpaa fødte et Barn, en Søn, yttrede Dronningen i Skrivelse til Kongen af d. 9. Dec. 1570 (III, 94), at det vilde skaffe hende en stor Glæde, dersom han vilde, i Anledning af dette Barns Daab, der var berammet til 16. Jan. 1571, „besøge hende, den syge Moder, og tage til Takke med hendes Huses ringe Leilighed, ei som en Konge i Danmark, men som en villig Søn" (9. Decbr. 1570, III, 94—95). Hun gientager sin Bøn i en Skrivelse af Juledag 1570, og slutter med de bevægelige Ord: „Wir werden alt und schwach, und wissen nit, wan der liebe Gott vber uns gebeut, derhalben wir E. L. noch gern einest sehen und sprechen mochten. So vorsehen wir uns auch gentslich, das E. L. vnsern abschied halte vnd bosen leuten, die mutter und sohn gern wider einander verhetzen, nicht glauben stellen, den wir meinen E. L. wie alle vnserer kinder mit muterlicher Trew und Liebe von hertzen". III, 95—96. Paa Grund af det slette Veir, og de, midti Vinterens Hierte ufremkom-

melige Veie, yttrede Dronningen, at den mindste Deel af de fyrstelige Personer, som vare budne til Faddere, vilde møde, og at Kongen, trods Moderens saa indstændige Bønner, heller ikke er kommen, er sandsynligt. Overhovedet syntes der altid at være en vis mindre sønlig Stemning hos Frederik II, mod hans Moder, hvilket alt er bemærket i Anmeldelsen af de i Aarsberetningernes første Deel optagne Breve fra Enkedronningen. Den var dog ikke til Hinder for, at hun og hendes Søn gjensidigen viste hinanden allehaande Tegn paa Artighed og Opmærksomhed. Om de Foræringer, som de gave hinanden, og om de Mangfoldige, for hvilke Dronningen indlagde Forhøn hos hendes Søn, henvises til Registeret til det for os liggende Bind.

Til Historien om det Ægteskab, som engang var paa Bane mellem Enkedronning Dorothea og hendes ti Aar yngre Svoger, Hertug Hans i Haderslev, tiener en Skrivelse af d. 25. Januar 1568 (III, 49—50), i hvilken Enkedronningen taler om et Skrift af hendes Hofpræst, M. Povel Noviomagius, betreffende denne Forbindelse. Han havde raadet hende til at raadføre sig med fremmede Lærde om et saadant Ægteskab var tilladeligt. Imidlertid maá han have viist en tvetydig Adfærd, og snart talt for snart imod en sliq Forbindelse. Han havde dog med Haand og Mund lovet hende ikke at udbrede Sagen. Hvorledes han havde holdt dette Tilsagn, var klart. Dronningen anvender paa ham Skriftens Ord: „den Mand, som æder mit Brød, opløstede sin Hæl imod mig“ (Ps. 41, 10 f.). Hun som havde en god Samvittighed, og, efter Guds Bud, gierne tilgav sine Medchristne, vilde ogsaa af Hiertet tilgive M. Povel, og mindes, at det var mere christeligt at lide end at gjøre Uret. Men hun melder sin Søn dette, ikke for at opirre ham mod M. Povel, men for at han skulde have en christelig Medlidenhed med hende som med en tro Moder, og beder iøvrigt, om at Kongen vilde brænde dette Brev“. Dette er imidlertid, som man seer, ikke skeet.

Som bekiendt, gives Dronning Dorothea Skyld for, at hun havde været Aarsag i, at Peder Oxe faldt i Unaade

hos K. Christian III. og søgte Beskyttelse hos Hertuginde Christina af Lothringen. I en Skrivelse af 15. Januar 1569 (III, 67) fralægger Dorothea sig, hvad der var hende paasagt, at hun i en Samtale med den kursachsiske Gesandt, Abraham Bock, som paa sin Herres Vegne havde været med ved Hertug Hanses Bryllup, skulde have tituleret saavel Cantsleren (Joh. Friis) som Peder Oxe for „Skjelmer“, hvilket igjen var fortalt Keiserens Sendebud i Danmark af den nævnte sachsiske Gesandt. Hun protesterer i de stærkeste Udtryk mod at have talt ilde om disse, eller overhovedet om nogen af de kongelige Raader.

Dorotheas ældste Datter var den bekjendte Prindsesse Anna — „die Mutter Anna“, som hun kaldtes af det sachsiske Folk i sin Levetid, og som hun endnu af Efterslægten pleier at kaldes, efter at hendes Been have hvilet i 286 Aar i det kurfyrstelige Begravelsescapel i Freyburg — som i Aaret 1548 formæledes i Torgau med den daværende Hertug, senere Kurfyrst August. Hun skal, med andre af Moderens Egenskaber, have arvet hendes Drift til skriftlig Meddelelse, og det er paa de af hende efterladte talrige Breve, at den Biograph, hun i vore Dage har fundet, især har grundet sin Skildring af hendes Levnet (K. v. Weber, Anna Kurfürstin zu Sachsen, nach archivalischen Quellen, Leipzig 1859, Svo). Der haves 22 Foliobind i det sachsiske Geheimearchiv med Concepter til hendes Breve til forskiellige, især fyrstelige Personer. Som mange andre Damebreve ere de rigeligen forsynede med Postscripta, eller, efter den Tids Viis, med indlagte Sedler. De levnedes Breve til Anna ere sammesteds samlede i 67 Foliobind. Ialt haves der deels i Originaler deels Gienparter over 22000 Breve til og fra hende (Weber a. St. S. 3).

Det oldenborgske Kongehuus har i ældre og nyere Tider at opvise ikke faa Fyrstinder, som enten paa Danmarks Throne, eller i Ægteskab med fremmede Fyrster, eller i en stille Virksomhed i deres Fødeland, naar de, skiøndt endog glimrende Ægteskabstilbud giordes dem, foretrak det jevne Liv i Hiemmet fremfor det mere bevægede paa en større

Skueplads, have været Mønstre paa Guds frygt, ægteskabelig Troskab, Velgiørenhed, Taalmodighed og andre Dyder, og derved udbredt en Glands over deres offentlige og private Liv. Vi erindre om Christiern II.'s ulykkelige Søster, Elisabeth, gift med Kurfyrst Joachim I af Brandenburg, om hvem vi have en smuk Beretning af Allen (Dansk Maanedsskrift 1855); om Frederik II.'s Dronning, Sophie, der er skildret af Werlauff (1840); om Frederik III.'s ældste Datter Anna Sophie, formælet 1666 med Kurfyrst Johan Georg III af Sachsen, der ved sin Død (1717) efterlod sig den Roes, at hun, midt under den ved det sachsiske Hof herskende oprørende Usædelighed, havde været en Fyrstinde „von ungemeiner Tugend und eine wahre Mutter des Landes“ (Hojer, *Leben Friedr. IV.* I, 354. Jvfr. Böttiger, *Gesch. Sachsens II.*, 179. 260)); om samme Konges yngste Datter Ulrike Eleonore, den svenske Kong Carl XI.'s Dronning, der, under meget vanskelige Forhold ved det svenske Hof, forstod at vinde sin haarde og despotiske Ægtemands Kiærlighed. (Lönbom, *Hist. Uppl. II.* 200); om Christian V.'s Dronning Charlotte Amalie, og hendes talentfulde Datter, Sophie Hedevig, som, for ikke at fornegte sin Tro, gav Afkald paa den anseeligste Throne i Christenheden, og af hvis stille Liv der er givet en Skildring i Brasch, *Vemmetofte, II.* 135 ff; om Frederik IV.'s Dronning Louise, som, tilsidesat af sin kongelige Ægteherre, søgte og fandt sin Trøst i Religionen; om hendes Datter Charlotte Amalie, der ved sine godgjørende Stiftelser har sat sig et varigt Eftermæle; om Frederik V.'s Dronning Luise, over hvis tidlige Bortgang Sorgen havde giennemtrængt alle Folkeklasser uden Undtagelse (Nyt Hist. Tidsskr. IV. 533); om Frederik VI.'s Dronning, Marie Sophie Frederikke, og tillade os at yttre, at der neppe er nogen Tvivl om, at disse og flere af det oldenborgske Kongehuses Damer have efterladt sig Breve, hvis Offentliggørelse kunde være af stor Interesse.

Foruden Slutningen af Enkedronning Dorotheas Breve, omfatter tredje Bind af Geheimearchivets Aarsberetninger diplomatiske Forhandlinger med England, Frankrige og

Skotland, efter de originale Papirer, især i Geheimearchivet, tildeels ogsaa efter de der beroende Gienparter af Brevskaber i det cottonske Bibliothek i London, tagne af Klevensfeld i Midten af forrige Aarhundrede, og senere af Thorkelin. Det første Brev i denne Samling er en Skrivelse fra Kong Frants I til Frederik I (Juni 1523), hvem han lykønsker til den Seir, han havde vundet over K. Christiern II, og raader ham til, da det var at forudsee, at det østerrigske Huus vilde understøtte den fordrevne Konge, at slutte et Forbund med Frankrige, Skotland, Hansestæderne og Hertugen af Suffolk, for at denne Kronprætendent (Richard de la Poole) kunde sættes istand til at vinde sit fædrene Rige tilbage. Han antyder Mueligheden af, at Frederik I i denne Hertug vilde vinde en Svigersøn (III, 106), og sender, til at indlede den nærmere Forhandling om det berørte Forbund og til muadtligen at tolke sin Herres Glæde over K. Frederiks Seir, en Adelsmand, Ludvig Goullard. Fra Christiern II's Side var der imidlertid netop til samme Tid, 30. Juni 1523, som det nævnte franske Sendebud havde at røgte det ommeldte Ærende i Kiøbenhavn, sluttet et Forbund med Henrik VIII, (Noten til p. 106). Ref. tør ikke opholde sig ved de følgende Breve om de Ærender, som vare betroede de danske Sendebud til Skotland og Frankrige i Frederik I's Tid (Joachim Rønnev, sendt til Frankrige, første Gang strax efter det uheldige Slag ved Pavia, i hvilket Frants I, og Mange af hans betydende Mænd vare blevne Fanger, og aabenbart i det Øiemed at hindre, at den forjagne danske Konge skulde faae Hielp fra Frankrige), Peder Svave o. Fl., uagtet der i disse Papirer forekommer Meget af Interesse, men han kan ikke forbigaae at dvæle lidt udførligere ved de Oplysninger, som gives os i Aarsberetningerne om det Ærende, for hvis Skyld P. Svave af Hertug Christian (III) blev skicket til Kongerne af England og Skotland. Hans Beretning om denne sin Sendelse hører til de interessanteste Partier af det tredje Bind. Bekiendt er det, at, da det begyndte at gaae skievt for Lybekkerne under den Krig, de havde paataget sig at føre, for at bringe Chri-

stiern II. tilbage paa den danske og norske Throne, henvendte de sig om Hielp til K. Henrik VIII., som ogsaa indvilligede i at give den mægtige Hansestad et Pengelaan. Han sendte i Sommeren 1534, med de Gesandter, som Raadet havde lade afsaae til ham, et Udkast til en Tractat, aftrykt hos Waitz, Lübeck unter J. Wullenweber (I—III. Berlin 1855—56), II. 319—323, indeholdende Forpligtelser for Lybek til at staae ham bi i vidtudseende Planer. Blandt meget Andet, som betrefser Ophævelsen af hans første Ægteskab og Reformationen, er der ogsaa indført et Løfte om, at overlade Henrik VIII. Danmarks Rige, af hvilket Lybækkerne indbildte ham, at de vare i Besiddelse (§§ 11—14). Hvorledes det nu end forholder sig med denne Overeenskomst, eller med Udkastet til den (Paludan-Müller: Grevens Feide (Kbh. 1853—54, I—II) I, 318: nok er det, den satte den til Konge nys valgte Hertug Christian i Uro, og bestemte ham til at lade sin Kammersecretair afsaae til Kongerne af England og Skotland. Hans Instruxer for disse Sendelser, daterede Gottorp, d. 20. Januar 1535, ere meddeelte i den ovennævnte Samling i Aarsberetningerne III, 217—228, 228—232. Saavel disse Instruxer som Gesandtens Dagbog over hans Reise til Belgien, England og Skotland, ere alt benyttede af den nys anførte Forf. af Grevefeidens Historie; samtlige Aktstykker ere her for første Gang meddeelte fuldstændigen, og med den samme diplomatiske Troskab, som udmærker alle de i det for os liggende Værk optagne Brevskaber; de ere, som det forekommer Ref., af særdeles historisk Betydenhed. Det synes ham klart, at det maa være kommet videre med Underhandlingerne mellem Henrik VIII og Lybækkerne, end Dr. Paludan Müller mener, og at Henrik virkeligen, som Giengield for den Pengehielp, han forstrakte Hansestaden med, har betinget sig Danmarks Krone, i hvilken Henseende det maatte tiene ham til Paaskud, at han ikke ansaae Hertug Christians Rettighed til Kronen for at være utvivlsom. Til den Ende var det paalagt P. Svave udførligen at deducere, at Danmarks Rige „fra umindelige Tider havde været et frit Valgrige, og at Valgretten havde været i Rigsraadets Hænder (electionis ius a chao (?) ferme et a

temporibus Saturniis penes regni consiliarios fuit). Dog havde Raadet, under Haand og Segl, medens Hertug Christians Fader endnu levede, givet ham den Forsikkring, at, naar han faldt fra, een af hans Sønner skulde følge ham i Regieringen. Aarsagen til Krigen var at søge i Hansestædernes Had til al kongelig Myndighed; da de saae, at de ikke, som de stræbte efter, kunde udbrede deres Demokratie vidt og bredt, havde de, strax da K. Frederik var død, oplagt Raad om, ei blot, hvorledes de skulde fjerne Hertug Christian fra Danmarks Throne, men ogsaa; hvorledes de skulde berøve ham og hans umyndige Brødre deres arvelige Hertugdømmer. Saadan var Anledningen til Krigen.“ Det Samme som Svave havde havt i Ærende at anbringe ved det engelske Hof, om Valgretten til den danske Krone og om, hvorledes Valgretten var bleven anvendt i Danmark fra Valdemar IV.'s Død (p. 363), og om Aarsagen til Lybekernes Fiendskab: det Samme yttrede han i sin Tale til Kongen af Skotland og hans Raader (2. Juni 1535). S. især III, 263. Om den mellem Lybekkerne og England om den danske Krone truffne Overenskomst taler han som en ganske afgjort og overalt bekiendt Sag (III, 262); som Noget, der var aldeles utvilsomt, og som var K. Christian meddeelt af hans Venner i Tydskland, berøres ogsaa denne Plan i de P. Svave givne Instruxer (III, 229). Han omtaler de undvigende Svar, han havde faaet paa sit Andragende i England, og anmoder Kongen af Skotland om at gribe de Forholdsregler, som kunde tiene til Hertug Christians Frelse. Saameget opnaaede han, at Kong Jakob (V), i sin Svarskrivelse til Hertugen, lover ufortøvet at sende en Begiering til sin Morbroder, Henrik VIII, ut ab ambienda atque affectanda Dania animum avertat, utque adversum Te plus æquo Lubecensibus minime faveat (7. Juni 1535; III, 267). Efter alt dette, og naar vi tillige tage et Brev i Betragtning, som det danske Rigsraad alt tidligere havde tilskrevet Henrik VIII om det nævnte Project (III, 15 ff., Schlegels Saml. z. dän. Gesch. I. 4. 163—65, hvor Datum er anført til 18. Decbr. 1534): er det maaskee ei en altfor dristig Slutning, at en Plan har været i Gierde om at sætte den danske Krone paa Henrik VIII.'s

Hoved. Jvfr. et Udkast til Brev fra Kong Henrik til den lybske Admiral Markus Meyer, fra Begyndelsen af 1534, III, 208). En mærkelig Yttring lod P. Svave falde i en Samtale med den skotske Cantsler 5. Juni (III, 241), idet han, som en Grund mere, til at man i Skotland skulde antage sig hans Andragende, anførte, at „Kirkens Anliggender ogsaa stode paa Spil under den Krig, som Lybekkerne havde paaført Danmark“; der var 14 Biskopper i Danmark og Norge, disses Undergang stod for Døren, dersom Hertug Christian ikke kunde komme til sin Ret („in Dania et Norvegia quattuordecim esse episcopos, quibus una interitus imminet, si princeps meus ius suum obtinere non possit“). Skulde den troe Statstiener have været uvidende om hans Herres Stemning med Hensyn til Kirke og Geistlighed?

Over de politiske Handler forsømte P. Svave ei at have et Øie for det Videværdige i Naturen og i Menneskelivet i de fremmede Lande, han besøgte. Saa kort end hans Reiseberetning er over Skotland, saa bærer den Præg af, at han har lagt Mærke til Folkelivet og til allehaande Naturphænomener (III, 241—43); men han har ogsaa ladet sig binde adskillige Fabler paa Ærmet. Han omtaler de skotske Høilande; det er uidentvivi deres Indvaanere, han kalder Scoti agrestes, og af hvilke han i sin Reisedagbog giver denne æventyrlige Beskrivelse, III, 242: Sylvestres Scotos mare Scytharum vivere, usum panis ignorare, si quando esuriant, cervum cursu prævertere, capere et occidere, inde vitam sustentare, crudis carnibus, expresso tantum sanguine, vesci.“

Et Tillæg til 3. Bind indeholder Dokumenter til Helsingørs ældre Historie. At disse her ere optagne, skyldes den Omstændighed, at, da Communalbestyrelsen i Helsingør for nogle Aar siden skienkede sine gamle Archivalier til Geheimearchivet, ønskede den at see et Udvalg trykt af disse, og af hvad der allerede havde til Stadens ældre Historie. Det Meste af hvad der findes i dette Tillæg, har altsaa nærmest en lokal Interesse; det berører Personer, som i Helsingør, især i det 16. og 17. Aarh.

indtog en anseelig eller fremragende Stilling, saaledes den bekendte *Sander Leyel*, som giennem en lang Aarrække var Tolder ved Øresunds Told, og dermed tillige forbandt Borgermester-Embedet i Staden, og som en retskaffen og virksom Mand, i høi Grad besad baade sin Konges og sine Medborgeres Fortroende (*P. W. Jacobsen* i *Hist. Tidsskrift* V, 416 ff.). Hans Testamente er udstedt d. 14. Januar 1549, og aftrykt III, Tillæg S. 36, skjøndt han levede mange Aar derefter, og først døde d. 21. Febr. 1560 (*Jacobsen*, a. St. V, 437). Der omtales fremdeles Gaarde og andre Eiendomme i og omkring Staden, og navnlig offentlige Stiftelser, f. Ex. Hospitalet og den latinske Skole og Stadens Kirker, og Handelen og andre Næringsveie og Sæder og Levemaade. Mærkelige ere de meddeelte Skraaer for flere Laug, Bartskeerernes, Bagernes, Skudekippernes, Skrædernes, udarbejdede af Magistraten og Lehnsmanden, men confirmerede af Kongen. Alt dette har imidlertid ogsaa i mange Tilfælde en almindelig Interesse. Til Kundskab om Sædernes Tilstand tiener et Kongebrev af 8. Sept. 1606 til Magistraten om at udarbejde en Luxus Anordning (T.S. 84—85). Flere Breve indeholde Vidnesbyrd om, hvorledes der, tildeels alt inden Reformationen havde seiret, og især efter den Tid, blev handlet med Klostergodset. Ogsaa Kirkegodset behandledes uden synderlig Skaansel. St. Olai Kirkes Alterjorder skienkedes 1571 d. 10. Mai til Hospitalet. Brevet herom er trykt efter *Hofmans Fundatser* VII, 75—77. Hvor stor en Indtægt der paa denne Maade er fragaaet Kirken, lader sig vel ikke oplyse; men det varede ikke lang Tid, inden det befandtes, at St. Olai Kirke ei havde saa stor Indkomst og aarlig Rente, at den kunde med fornøden Bygning holdes ved Magt, og at den ved et nyt Taarns Bygning var kommen i Gield. Magistratens Forslag til at afhielpe Kirkens Trang, billigedes ved et Kongebrev af 16. Februar 1616 (III, Tillæg 86). Naar det ellers er antaget, at de latinske Sange ved Gudstjenesten i Kirkerne faldt bort strax efter Reformationen, og ikkun vedligeholdtes i Domkirkerne, indtil henimod Midten af det 17. Aarhundrede: da er der i den nævnte Kirke, ifølge en testamentarisk Disposition af 1562, hver Dag til Aftensang sunget latinske Lovsange

af Skolemester og Skoledisciple (Hofm. VII, 144—45). Stridigheder imellem de danske og tydske Præster, hvor saadanne i forrige Tider vare ansatte ved samme Kirke, og altsaa jevnlig Anledning gaves for den ene af disse til at forsøge paa at tage Brødet fra den anden, hørte i det 16. og 17. Aarhundrede til Dagens Orden. De helsingørske Dokumenter give os ikke faa Exempler herpaa; men da dette Æmne alt for adskillige Aar siden er behandlet af en Forfatter, som har gjort en udtømmende Brug af de nysnævnte Brevskaber (Dr. H. Rørdam i Kirkeh. Saml. V. Kbh. (1865—66) 132 ff. s. især 163 ff.), behøver denne Sag ikkun her at berøres. Da ved Helsingørs Handel og dens Forhold til Sundtolden, mange Reisende ofte kom dertil, og deriblandt ogsaa flere Religionsbekiendere, som afvege i Troessager fra den i Landet herskende Kirke: giordes det fornødent for den for Uniformitet i Kirkesager saa nidkiære Øvrighed at have et vaagent Øie med disse Fremmede. Det var især de fra Nederlandene under de daværende Religionsforfølgelser flygtede Calvinister, som havdes i Sigte, naar Kong Frederik II. under den 13. Juli 1574 paalægger Helsingørs Magistrat at have Indseende med disse Fremmede, som nedsatte sig i Byen, og som „sielden og ugierne besøgte Kirken med andet Folk, men, naar Tieneste og Guds Ord holdtes og prædikedes i Kirken, fandtes snarest hiemme og under Prædiken at giøre Giestebud og Gilde, eller gaae Gaderne op og ned at spadsere“. Det var Kongens Villie, at saadanne Fremmede, som ikke vilde søge Kirken, skulde forvises Staden (Tillæg til 3. Bd., S. 57; jvfr. S. 59 et Kongebrev af 13. Januar 1575, som, ved at meddele Tilladelse for fremmede Kiøbmænd til at bosætte sig i Staden, og der at faae Borgerskab, betyder Magistraten, at den skulde føre Tilsyn med, „at de „havde et godt ærligt Vidnesbyrd, hvorfra de vare komne, og ikke havde nogen Sect eller kiettersk Lærdom med at føre.“ Da alt Dette Intet frugtede, og Calvinisterne, saavel i Kiøbenhavn som i Helsingør „ikke vilde gaae til Kirke for at høre Guds Ord, eller med andre Christne giøre deres Bøn og Gudstieneste, meget mindre tage det hellige heilovlige

Alterens Sacramente, og Kongen ei vilde lide saadanne forargelige Mennesker i sine Stater og Lande: „saa beordredes Biskop Poul Madsen med Præsterne til Vor Frue, Nicolai og Trinitatis Kirker og den tydske Præst, at de tilligemed Magistraten skulde udspørge og forhøre om, hvo der kunde findes udi saadan forargelig Levnet eller Religion“. Saa mange af disse Nederlændere, som ikke vare paa den rette Vei og ikke vilde lade sig undervise, havde Magistraten ei at tilstede Opholdet i Staden“, Kongebrev af d. 12. Nov. 1586 (Tillæg S. 73—74). Det var de praktiske Consequentser af Frederik II.'s bekiendte, ogsaa i eet af disse Kongebreve paa-beraabte „Articuli XXV, de quibus interrogabuntur hospites et peregrini, qui a R. M. in regnis Daniæ et Norvegiæ hospitia petunt“ (A. 1569), Pont. Annal E. D. III, 416. En ganske egen Bestemmelse var det ellers, at de Fremmede, som ned-satte sig i Helsingør, maatte forpligte sig til at „boe der deres Livstid, og ikke at fraflytte Staden“ (s. det ovennævnte Kongebrev af d. 13. Januar 1577 T. S. 59).

Til Historien om Øresundstolden høre et Par Breve. At Christiern II forlagde Toldstedet fra Helsingør til Kiøbenhavn, er en bekiendt Sag; paa Grund af Lybekkernes Klager, blev dette dog snart igien henlagt til Helsingør. At der imidlertid under den følgende Konges Regiering paany har været Noget i Værk om Toldstedets Forlæggelse fra Helsingør, sees af Frederik I.'s Brev af d. 15de Juli 1533 (Tillæg S. 30), til Borgemester og Raad i Helsingør. Efterdi disse havde tilmeldt ham, at de vare komne til Kundskab om, at nogle af hans andre Undersaatter skulde have underhandlet med ham om at forflytte Tolden andensteds hen i Riget: da, efterdi Kongen har forfaret, „at hans Forvantes, de lybske og vendiske Stæders Privilegier lyde paa, at samme Told skal blive liggende hos fornævnte vor Kiøbstad Helsingør, har han forundt og tilladt, at den skal blive liggende der til evig Tid, og ikke derfra flyttes“. Mange Aar senere gik der paany Rygter om, at det var paatænkt at flytte Toldstedet enten til Kiøbenhavn eller til et andet Sted i Riget (P. W. Becker, Saml. til K. Frederik III.'s Historie I, 221. 439. II, 292). Et andet Bidrag til Øresundstoldens

Historie indeholde de helsingørske Brevskaber i et Kongebrev til Lehnsmanden paa Kronborg Frederik Urne af d. 1. Januar 1628, Tillæg S. 98, om at lade bekiendtgjøre paa Raadstuen, at „Ingen maa uddrage til de i Sundet liggende fremmede Skibe for at afkiøbe Skipperne deres Varer, inden de have angivet sig for vore Toldere, og de paa vore vegne have opkiøbt, hvis vi dem have befalet“. Der hentydes til den Ret, som de danske Konger fra ældgammel Tid havde tiltaget sig til at tage de paa Skibene, som seilede igiennem Sundet, førte Varer, for den Priis, som Rhederne eller Skipperne satte paa dem (Baden, Øresundstoldens Historie, Afb. (I—III. Kbh. 1820—23) II, 241 ff; Schiern, Om Allertavlen i Roeskilde Domkirke, i Kirkehist. Saml. IV, 323 ff.): en Ret, som endnu i Frederik III.'s Tid ansaaes giældende (Wolf, Encomium Regni Dan. Kbh. 1654. p. 519).

Af alle de smitsomme og pestagtige Sygdomme, som siden den sorte Død have hiemsøgt Danmark, har maa-skee ingen, ei engang den, som rasede i 1711 — thi den strakte sig neppe udenfor Kiøbenhavn og Helsingør og disse Stæders nærmeste Omegn — været mere ødelæggende, end den Pest, som i 1654 drog igiennem endeel af Landets Egne. Hvor Kirkebøger ere bevarede fra den Tid, ville mange Oplysninger om den Mandslet, som denne Farsot anrettede, derfra kunne hentes. Et enkelt Exempel skulle vi anføre: I Kiøng Sogn i Hammer Herred, døde fra (20?) April, da, som Sognepræsten har anført, en Møllerdatter der kom syg hjem til sine Forældre, og „var den Første, som i Sognet døde af Pest“ og indtil Aarets Slutning 202 Mennesker. I Kirkerne paa Bornholm ere Tavler op-hængte, som vise hvormange Mennesker denne Pest rev bort i ethvert enkelt Kirkesogn, i Alt 4569. (Thurah, Beskr. over Bornholm og Christiansø, Kbh. 1756. 4to. S. 140). Den rasede paa Bornholm fra 16. August 1653 til sidst i Febr. 1654. Ellers er ikkun Lidet i trykte Skrifter bevaret om denne Epidemie, hvis Virkninger dog tør antages at have været en af Aarsagerne til den Slappelse, der allevegne røbede sig under den faa Aar efter udbrudte Krig. See dog den svenske Resident Magnus Durells Breve af den 8. Sept.,

4., 22. Dec. 1654 i P. W. Beckers Saml. til Danmarks Historie under K. Frederik III, I, 54. 55. 36. 57., og T. A. Becker, Orion I, 252 ff, hvor en Beretning indeholdes om Pestens Udbrud i Kiøbenhavn, i hvilken Stad der under Epidemien døde 8349 Mennesker, og om dens Gang giennem Sieland, Skaane og Fyen; Jylland berørte den ikkun paa et Par Steder.

En enkelt offentlig Foranstaltning under denne Landfarsot er bekiendt af et Kongebrev af d. 30. Sept. 1654 til Otto Powisch om at lade, „under den grasserende Sygdoms Tid“, Gudstienesten holde i Skolen for Frederiksborg istedenfor i Slotskirken m. m. F. P. J. Dahl, Efterretninger om den Kgl. lærde Skole ved Frederiksborg (I—III. Kbh. 1836—64) I. XIII. I det her omtalte Diplomatarium Helsingoranum p. 136—137 findes nu et interessant Kongebrev til Magistraten i Helsingør, udfærdiget d. 28. Juni 1654 i Flensborg, hvorhen K. Frederik III og hans Dronning havde begivet sig, da Pesten ogsaa i Ribe, hvortil de først vare flyttede, havde yttret sig, indeholdende Bestemmelser, betreffende Sundhedspolitiet, som i enhver Kiøbsted skulde iagttages i „værende svage Tid“.

Ved at giøre opmærksom paa det nævnte Aktstykke, til Oplysning om hiin i Danmark midt i det 17. Aarhundrede grasserende Pestsygdom, udtaler Ref. det Ønske, at denne, af det i Øieblikket berørte Hensyn, maatte blive gjort til Formaal for en udførligere Undersøgelse. Det er, som sagt, de gamle Kirkebøger, som i denne Materie ville være en Hovedkilde.

Aarsberetningernes Udgivelse skrider stadigt frem, og 3 Hefter af det fjerde Bind ligge for os; de fortsatte de i det tredie Bind begyndte diplomatiske Forhandlinger imellem Danmark og Europas vestlige Stater. Men vort Hverv har denne Gang ikkun været at give en Udsigt over Indholdet af det andet og det tredie Bind af Aarsberetningerne fra det Kongelige Geheimearchiv.

P. W. Becker.